

HEGEDŰS NORBERT

Schrödinger városa

China Miéville: A város és a város között

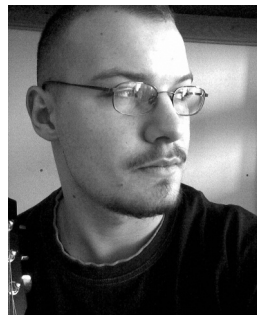
China Miéville ezúttal sem okoz csalódást az olvasóinak: *A város és a város között* című regénye látszólag pontosan illeszkedik az életmű korábbi darabjaihoz, mégis képes rá, hogy újat mutasson: egy zseniális és abszurd ötletből kiindulva alapvető kérdéseken gondolkodtat el.

Nézni és látni

A könyvet bemutató ismertetőik között szemezgetve egy érdekes tendenciát figyelhetünk meg. Ugyan mindenki alapvetően dicsőően ír a könyvről, az ismertetőik többsége némi értetlenséget fogalmaz meg: mintha ez a regény túl egyszerű lenne – csak egy viszonylag vékonyka krimiszál tartja mozgásban az eseményeket és a – legyünk őszinték – nem túl érdekes karaktereket. Persze ezeket a sirámokat szigorúan a Miéville-életmű keretein belül szabad figyelembe vennünk. A brit szerző ugyanis az évek alatt ahhoz szoktatott hozzá minket, hogy az elejtett félmondatokból, idegen, sosem hallott szavakból rakjuk össze mozaikként a regényei világát. *A város és a város között* ilyen szempontból tényleg olvasóbarátabb, mint például az *Armada*, de ne legyenek illúzióink: a regény első fele itt is az új szavak tanulásával és a tájékozódással fog telni.

A viszonylagos egyszerűség persze nem véletlen, a hangsúly itt nem az egyéneken, az embereken van – igazi főszereplő ugyanis a város, pontosabban a városok: Beszél és Ul Qoma. Két város, mely egyazon térben és időben létezik valahol napjaink Kelet-Európájában, mégis a lakóik az évszázadok alatt megtanulták nem látni, „láttalanítani” a másik város részeit és lakóit. Sőt, mi több: a határok szándékos megsértése a legnagyobb bűn, amit egy beszéli vagy ul qomai polgár elkövethet – az „áthágás”, melynek elkövetőire azonnal lecsap a két város fölött örökös láthatatlan hatalom, a Kontroll. Míg Beszél az ideális noir helyszín (kissé elmaradott kelet-európai város, esővel, sötét síkátorokkal, és régi, leélt épületekkel), addig Ul Qoma modern, gazdag, nyugatias: a fejlődés, a pénz a start-upok városa.

Az abszurd alaphelyzet bizony alaposan megtornáztatja az olvasó fantáziáját: a regény elején még csak kapkodjuk a fejünket a furcsa nevek és a – kívülálló szemével nézve – kifacsart logika láttán. Hiszen hogyan lehet figyelmen kívül hagyni egy szirénázó mentőautót, ha az éppen a másik városhoz tartozik? Mit tegyen egy beszéli orvos, ha egy átfedett (vagyis mind Beszélben, mind Ul Qomában létező) utcán elütnek egy ul qomai kisgyereket? Segítsen, ne segítsen: elvileg látnia sem szabad a balesetet, mely pár méterre tőle történt meg.

A kalauzunk ebben az abszurd világban Tyador Borlú felügyelő, akit egy gyilkossághoz riasztanak Beszelben. Az áldozat egy fiatal nő, akiről senki nem tud semmit. A nyomozás számai a szomszédos városba, Ul Qomába vezetnek, Borlú pedig rákényszerül, hogy olyan dolgokat vegyen észre, melyeket eddig szándékosan figyelmen kívül hagyott.

Miéville és a városok

Nyugodtan mondhatjuk, hogy Miéville életművének egy jelentős része a városok körül forog. A *Kraken* és a *Patkánykirály* Londonja, az *Armada* úszó városa mind szereplőkké lépnek elő a regényeiben. Azt is megállapíthatjuk, hogy a város a városban klisé kedvelt fogása napjaink irodalmának, azon belül is különösen az urban fantasynak nevezett alműfajnak. A már említett *Kraken* mellett eszünkbe juthat Ben Aaronovich *London folyói* c. műve, vagy Neil Gaiman *Soseholja*. Mindhárom regény Londonban játszódik, és mindhárom esetben kiderül, hogy az általunk ismert városnak van egy „másik” oldala is, mely itt-ott kitüremkedik ugyan, de a hétköznapi emberek számára jobbára láthatatlan. (Ne feledjük persze László Zoltán *Egyszervoltját* sem, mely hasonló sablonok mentén építkezik napjaink Budapestjén.)

Látszólag tehát könnyedén elhelyezhetnénk *A város és a város között* is ebben a sorban, csakhogy van egy ordító különbség. A korábban említett művekben a másik város azért nem látható, mert titkos, varázslattal védett, csak bizonyos kapukon („portálok”) keresztül közelíthető meg. Beszel és Ul Qoma esetében ilyesmiről szó sincs: mindkét város összes polgára pontosan tudja, hogy mellette-fölötte-alatta ott van a másik város, annak összes épületével, autójával, lakosával. Mindössze úgy döntenek, hogy nem veszik észre a másik város lakóit. Ez a láttalanítás. Abszurd? Egyértelműen, de semmi köze a varázslathoz. Miéville úgy alkotja meg az irodalom egyik legérdekesebb és leghihetetlenebb megosztott városát, hogy közben egy pillanatra sem hagyja el a valóság talaját. Ugyan a regény végig lebegteti a természetfeletti esetleges jelenlétét, mert a Kontrollról mindenki úgy beszél, mintha a tagja valamiféle csodálatos hatalommal bíró lények lennének, de aztán kiderül, hogy a szervezet minden hatalma az emberek félelméből és a határok tudatos semmibe vételéből fakad: az erejük pont abból származik, hogy semmibe veszik azt, ami felett őrködniük kell.

Ez már nem az urban fantasy világa, itt a nyakatekert bürokrácia, az érthetetlen szokások, néha a groteszk és az abszurd uralkodnak. Nem véletlenül emlegetik Franz Kafka hatását a regénnyel kapcsolatban, de míg *A perben* Jozef K. kálváriája nagyrészt abból fakad, hogy nem tudja, mivel vádolják, és nem ismeri a világ szabályait, itt ez meg van fordítva: a szabályok világosak, mindenki ismeri őket. Az abszurdításuk abból fakad, hogy szembe mennek az ember alapvető természetével: arra kényszerítenek, hogy nézz, de ne lásd, csak azt, amit szabad.

Nem lehet nem észrevenni az iróniát: Miéville úgy mutat fityiszt az urban fantasy műfajának (melynek ő az egyik legünnepeltebb alkotója), hogy megfosztja azt az egyik alapvető kellékétől (a varázslattól), mégis tovább alkalmazza annak bevett paneljeit. Megosztott város: tessék itt van. Csak bizonyos helyeken lehet átkelni egyik városból a másikba? Beszel és Ul Qoma között a hivatalos átkelő a Kopulacsarnok, csak itt útlevél kell, nem mágikus kísérő. Fenyegető, titokzatos hatalom? Itt a Kontroll, ami bárhol és bárkire lesújt, aki áthágta a szabályokat.

Még az urban fantasy regényeinek klasszikus (tulajdonképpen a varázsmesékből kölcsönzött) szüzséje is jelen van: hősünk (Tyador Borlú felügyelő), aki csak az egyik várost ismeri (Beszelt), egy váratlan nehézség miatt rákényszerül (megölnek egy lányt, Mahalia

Gearyt, feltehetően áthágást elkövetve), hogy alámerüljön a város másik, számára idegen részébe (Ul Qomába). Itt ellenségekre és segítőkre akad, végül új információk és képességek birtokába jut (a Kontroll révén), melyek segítségével megoldja a rejtélyt. Szinte minden a megszokott sablonok szerint történik, holott itt a két város közötti határ végig csak a szereplők fejében létezik: pusztán a megszokás és a polgárok tudatos döntése tartja életben.

Miéville mesteri szinten játszik a sablonokkal, és megteszi azt, amit már sok olvasója nagyon régóta vár tőle. Fogja az egyik zseniális ötletét, és végre teljesen, következetesen végigviszi. Emlékszem, hogy a *Krakent* olvasva teljesen lenyűgözött, hogy Miéville fejezetenként feldobott tíz olyan ötletet, melyekből más szerző egy egész életművet megalakított volna. De Miéville csak felkapta és megforgatta őket, a legtöbbjük pedig teljesen kihasználatlanul elkallódott a cselekmény fő sodrában. *A város és a város között* ezzel szemben kizárólag Beszélre és Ul Qomára, a pozíciójukból fakadó konfliktushelyzetekre és a városlakók interakciójára koncentrál, azt pedig maximálisan kidolgozva, logikusan, következetesen viszi végig.

Borlú csak akkor tud az ügy végére járni, ha kilép a megszokott nézőpontjából és átlép a két város közé. Ez a semleges zóna elvileg csak a Kontroll – a két város biztonsága és a határok betartása fölött őrködő szervezet – sajátja, de a regény végén kiderül, hogy a gyilkosság szellemi atyja is ezt a szürke zónát használja ki.

Schrödinger gyalogosa

David Bowden a regény egy másik kulcsfigurája Borlú mellett. Egy tudós, aki fiatalabb korában írt egy meglehetősen nagy port kavaró, tudományosnak szánt művet, melynek a címe *A város és a város között*. A könyv szerint Beszél és Ul Qoma mellett létezik egy harmadik város is: Orciny. Egy titkos kolónia, melynek polgárai a két város közötti részekben élnek, láthatatlanul, dacolva a Kontrollal. A mű hatalmas vihart kavart, mivel látszólag tudományosan megerősített egy már régóta létező összeesküvés-elméletet. Bowdent persze száműzték a tudományos életből a mű megjelenése után, és idősebb korára ő maga is megtagadta ezt az elméletet.

Borlú a nyomozás során jut el Bowdenhez, mivel egyre több nyom utal arra, hogy Mahalia Gearyt Orciny miatt ölték meg, a lány ugyanis a titkos város után kutatott. Persze semmi sem az, aminek látszik, és a regény végén kiderül, hogy Bowden korántsem csak egy ártatlan tudományos munkatárs.

A doktor menekülni kezd Borlú és a rendőrség elől, és egy különös módszert alkalmaz, ami miatt nem tudják elfogni. Átfedett zónákban közlekedik, melyek mindkét városban jelen vannak, olyan ruhát vesz fel, ami alapján nem lehet eldönteni, hogy Beszél vagy Ul Qoma polgára-e, és a mozgásával sem adja ki magát. Az őt üldöző rendőrök nem tudják eldönteni, Bowden melyik városban van, ezért azonnal láttalanítják: hiszen ha tévesen azonosítják be, akkor áthágást követnek el, és azonnal lecsap rájuk a Kontroll. Ezt pedig egyikük sem akarja megkockáztatni.

A szökni próbáló Bowdent, aki „tökéletes precizitással egyensúlyozott a két város között” Borlú Schrödinger gyalogosának nevezi. A kifejezés természetesen Erwin Schrödinger híres kísérletére utal, mely során a kvantumvilágban uralkodó törvények meghökkenítő idegenségét próbálta szemléltetni. És akkor egy kis wikipédia.

A kvantummechanikában szuperpozíciónak nevezzük azt, amikor egy elemi részecske ún. kevert állapotban van (ilyenkor nem tudjuk, hol és milyen állapotban van). A probléma az, hogy a megfigyelés hatására a részecske hullámfüggvénye összeomlik, és a saját

alapállapotai egyikébe kerül. Mint a híres gondolat kísérletben, mely szerint az a bizonyos macska élő és holt is, addig a pillanatig, míg ki nem nyitjuk a dobozt.

(Schrödinger egy képzeletbeli macskát helyezett egy zárt dobozba, amelybe kívülről nem lehetett beelátni. A dobozban a macska mellett van egy szerkezet, melyet a macska nem tud befolyásolni. A szerkezet tartalmaz egy darab radioaktív anyagot, melyben egy óra alatt egy atom lebomlik, vagy ugyanakkora valószínűséggel nem bomlik le. A radioaktív bomlást észleli egy Geiger-Müller számláló, mely bomlás esetén mozgásba hoz egy kalapácsot, mely széttöri a dobozban lévő mérget tartalmazó üveget, megölve a macskát. Hogy eldöntsük, hogy a macska él-e vagy sem, ki kell nyitnunk a dobozt. A kvantummechanika szerint azonban a doboz kinyitása előtti pillanatban a macska egyszerre élő és holt, mivel függvénye mind az élő, mind a holt macska hullámfüggvényét tartalmazza.)

Ezt használja ki Bowden: Beszél és Ul Qoma együttese a szuperpozíció. Abban a pillanatban, hogy egy elemét (egy polgárt, egy épületet, egy autót) be akarunk azonosítani, megfigyelést végzünk és eldöntjük, hogy Beszélhez, vagy Ul Qomához tartozik-e. A megfigyelés hatására a szuperpozíció eltűnik, az adott elem csak az egyik város részeként lesz értelmezhető. Bowden így a beszélő rendőrök számára a megfigyelés pillanatában Ul Qomában van, az ul qomai nyomozók számára pedig Beszélben. Mivel a rendőrök számára mindig a „másik” városban lesz, abban a pillanatban, hogy megpillantják, kénytelenek láttalanítani, így a férfi „eltűnik” a szemükben. Bowden az abszurd törvényeket és a Kontroll által generált félelmet kihasználva próbál meglépni.

Na már most: az utókor megfélemedkezett róla, hogy Schrödinger a macskás példát annak a szemléltetésére találta ki, hogy ami működik kvantumszinten, az nagyobb mérettartományokban nem igazán állja meg a helyét. Állítólag a híres gondolat kísérletet azzal folytatta, hogy „de hát ez az egész nevetséges”. Az olvasó pedig Bowden és Borlú fogócskáját látva kénytelen bólogatva egyetérteni Dr. Schrödingerrel.

Abszurd és groteszk látni, hogy a rendőrök a körmük szakadtáig tarják magukat a szabályokhoz, miközben egy karnyújtásnyira áll tőlük a bűnöző. Ahhoz, hogy elkapják, döntést kell hozniuk, amivel viszont az életüket kockáztatják. Egyedül Borlú léphet közbe: ő ugyanis ekkor már a Kontroll tagja, mely mindkét városban létezik. Amíg Bowden a két város valamelyikében tartózkodott (ha tetszik: szuperpozícióban), nem lehetett vele mit kezdeni, mikor azonban Borlú megragadja, egyszerre lesz jelen mindkét városban. A Kontroll fennhatósága alatt. A kvantummechanika számára áthidalhatatlan ellentét itt feloldható, mert egyszerű, ember alkotta szabályokról van szó.

Abszurd?

De nem pont ugyanilyen szabályok szerint éljük-e mindannyian az életünket? – fogalmazódhat meg a kérdés a fejünkben. Mert az igaz, hogy a Beszél és Ul Qoma közötti határvonal ugyan abszurdnak tűnik első pillantásra, de ott van, és azért van ott, mert az emberek elfogadták. Ez a láthatatlan határvonal társadalmi és szociális különbségeket, gyűlölködést és irigységet szít és konzervál, az emberek mégis ragaszkodnak hozzá, mert attól félnek, nélkülük elszabadulna a káosz. Ez azért nem csak a regényből ismerős.

A város és a város között messze van attól, hogy disztópiának nevezhessük, de abszurdításával nagyon jól rámutat, mennyire rabja lehet egy társadalom a saját maga alkotta törvényeknek. Görbe tükröt mutat minden társadalmi berendezkedés önkényes voltának, kifigurázza a nacionalistákat, és lerántja a leplet az összeesküvés-elméletekről is. „A rendszer azért működik, mert senki sem hiszi, hogy nem működik” – mondja a Kontroll egyik tagja Borlúnak. Ez már nem abszurd. Ez a valóság.